

Піетэтнае стаўленне да слова, вера ў яго матэрыяльнасць не павінна страчвацца ў любы час. На жаль, сёння наўрад ці можна гаварыць пра захаванасць такіх стасункаў са словам, што, вядома, не самым лепшым чынам адбываецца на стане ўнутранага свету чалавека, на атмасферы існавання ўсёй супольнасці людзей. Аднак праз слова здольна ўвасабляцца ў рэчаіснасці і негатывнае. На нашу думку, спараджэнне праклёнавых выслоўяў найперш звязана са спецыфікай чалавечага мыслення і неабходнасцю даць выхад адмоўным эмоцыям. Выплеск унутранага негатыву ў знешні свет – дэструктыўны паводле сваёй сутнасці прыём псіхалагічнай “разгрузкі”. Спадзёмся, што чалавек вынайдзе іншы спосаб “аздараўлення” свайго духоўнага свету. У гэтым бачыцца адна са звышмэт

тэксту, этналінгвістычнага і кагнітыўнага феномена якраз і дазволіць перакадзіраваць інфармацыю са знакам “мінус” у інфармацыю са знакам “плюс”. Па сутнасці, гэта і ёсць крок да гарманізацыі асобы і яе асароддзя.

Літаратура

1. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. – Мінск, 2005–2006.
2. Выслоўі / рэд. тома А. С. Фядосік. – Мінск, 1979.
3. *Конюшкевич, М. И.* Специфика белорусского проклятия / М. И. Конюшкевич // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: материалы Международной научной конференции, Минск, 2–4 ноября 2000 г. – Минск, 2001. – С. 11–15.
4. *Садоўская, А. Л.* Фразеалогія ў кантэксце культуры: этналінгвістычны падыход да вывучэння / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2008. – № 4. – С. 35–39.
5. *Яновіч, А. І.* Асаблівасці структуры тэксту малых форм беларускага фальклору / А. І. Яновіч // Шануючы спадчыну Я. Карскага... Трэція навуковыя чытанні. – Гродна, 1992. – С. 65–69.
6. *Яновіч, Е. И.* Текстовая структура и формуляр белорусских народных проклятий / Е. И. Янович // Язык и этнический менталитет: сб. науч. трудов. – Петрозаводск, 1995. – С. 55–60.

А. М. Багушэвіч, А. Л. Садоўская

ВОБРАЗ СВІННІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ

Слова *свіння* ў беларускай мове мае наступнае прамое значэнне: “*свіння* – парнакапытная млекакормячая жывёліна, свойскі від якой разводзяць для атрымання сала, мяса, скуры, шчаціння” [7, с.91]. Акрамя таго, назоўнік *свіння* ў ТСБМ кваліфікуецца як слоўная метафара для наймення бруднага, неахайнага, няўдзячнага чалавека, а таксама чалавека, які робіць каму-небудзь непрыемнасці [7, с.91]. Лексема *свіння* ў славянскіх мовах этымалагізуецца як указанне на характар гуку, які ўтварае гэта жывёла: утварэнне *svinь*, і.-е. **sus* з гукапераймальнага **sū-* [8, с. 579].

Асноўная ідэя, якая рэпрэзентуецца праз вобраз свінні ў беларускай фразеалогіі – антыномія, неадпаведнасць пэўных жыццёвых з’яў, сітуацый, атрыбутаў і г.д. Гэта можа быць неадпаведнасць унутранай культуры і паводзінаў чалавека таму сацыяльнаму становішчу, якое ён займае: *Вось табе я!* – *войтава свіння*; *Паніч – свіны лыч*; *Гэта тая каралева, што*

выйшла на чатырох нагах з хлева і пачухала правы бок аб старое шула (Гэта тая, што хвастом махае).

Гаворачы пра ідэю неадпаведнасці паводзін, здольнасцяў і ўнутранай культуры чалавека яго сацыяльнаму статусу, трэба зазначыць, што пэўную ролю ў яе рэпрэзентацыі адыгрывае кампанент-заонім *конь*. Конь, у адрозненне ад свінні, з'яўляўся асноўнай цяглавай сілай у сялянскай гаспадарцы, гэта таксама сімвал ваярства [1, с. 253], таму вобразы свінні і каня ўтвараюць апазіцыйную пару: *Раўня, як свіння да каня; Добрая слава едзе на кані, а дурная – на свінні і то абганяе добрую; Ёй так да твару адзенне, як свінні нарэтнікі* (нарэтнікі – збруя).

Вядома, што ў старажытнасці і сярэднявеччы свінні харчаваліся падлаю і адкідамі, ад якіх вычышчалі ваколіцы [10, с.420]. Неразборлівасць у ежы і схільнасць да бруду – найбольш адметныя і яскравыя рысы, якія характарызуюць свінню: *Каму што, а свінні месіва (цеста); Свіння лужу заўсёды (усюды) знойдзе, нават у сухое надвор'е; А ў хаце ў ііх як у свіньнюху* (дыялектызм *свіньнюх* мае прамое значэнне 'малы хлёўчык для свіней', а ў пераносным значэнні гэта 'малая і забруджаная, запушчаная хатка') [9, с.166]. Неразборлівасць свінні ў ежы супастаўляецца з неразборлівасцю чалавека ў жыцці наогул: *Колькі свіння не заракалася есці абы-што, але і дасюль есць*.

Свіння – увасабленне невука, прафана, недасведчанага чалавека. У будызме свіння ўвасабляе невуцтва як адзін з галоўных грахоў [10, с.419]. І ў беларускіх устойлівых выразях гэтую чалавечую загану сімвалізуе свіння: *Дай свінні рог, дурным – волю, свет павернуць уверх нагамі; Свіння застаецца свіннёй, хоць ты яе запры ў кароўнік* (параўн. з руск. прымаўкай *Не мечите бисер перед свиньями*).

Праз вобраз свінні ў беларускіх устойлівых выразях яскрава перадаецца такая негатыўная рыса, як нахабства: *Бачыў бог, што не даў свінні рог, бо ўвесь свет паарала б: што лычом – дык лычом, а рэшту – рагамі; Пусці свінню на ўзмежак, то яна і ў бульбу; Пасадзі свінню за стол, а яна і ногі на стол*. Згадванне лексемы *свіння* ўказвае таксама на такую рысу, як подласць: *Пацалуй свінню – укусіць; свінню падкласці*. Праз вобраз свінні выкрываецца няветлівасць, нявяхаванасць чалавека: *“Дзень добры” свінні з'елі; Перабіла свіння пацеры, няхай сама гаворыць*. Некаторыя фразеалагічныя адзінкі выкрываюць зладзейства, хітрасць, іранізуюць са злачынцаў: *Хто парасё ўкраў, таму ў вушах пішчыць; Шыла не схаваш у мяху, а парася ў хлеве*.

Відавочную алюзію на свет людзей, узаемадачынненні мужчыны і жанчыны, парадак у сям'і змяшчаюць наступныя моўныя выразы: *За добрым мужыком і свіння гаспадыня; У добрага мужа і свіння дасужа; І свіння гаспадыня, калі мукі скрыня*. Лексема *свіння* выступае і як сімвал клопатаў ці шматлікіх праблем: *Не мела баба клопату, дык купіла парасё; Купіў свінню, ды яшчэ з парасятамі*.

Некаторыя фраземы змяшчаюць алюзію на апазіцыю *сакральнае/прафаннае: З законам божым, а з норавам свінскім*. Свіння – тыповая ахвярная жывёла, яшчэ ў старажытнасці егіпцяне, грэкі, рымляне прыносілі яе ў ахвяру багам плоднасці [9, с. 420]. І дагэтуль у беларусаў існуе традыцыя забіваць перад Калядамі адкормленых свіней, такая свіння называецца *калядой*, або *каляднікам* (можна было пачуць выраз кшталту “*Добрую каляду сёння выкарміў*”), галаву свінні захоўваюць для велікоднага стала. Раней беларусы прыносілі ў ахвяру свінню падчас старажытнага свята ўраджаю Навіны [1, с. 457]. Таму невыпадкова, што ў беларускіх устойлівых моўных выразках свіння можа выступаць сімвалам багацця, ўрадлівасці, сямейнага дабрабыту: *Свіння – сялянская капілка; Хто свінню мае, той нядзельку гуляе; Каб у хлеве – парсюк гладкі, а на стале каб – смачныя аладкі*.

У некаторых фразеалагічных адзінках свіння суадносіцца з паняццямі блізкасці, роўнасці паміж людзьмі: *Раўня – на адным полі свіней пасвілі; Не тыкайся са мною: я з табою свіней не пасвіў*. Існуе меркаванне, што прымаўку *І чорт – не брат, і свіння – не сястра* магчыма разглядаць у кантэксце ўяўленняў беларусаў пра абарочванне чараўніцы ў свінню [4, с. 85].

Некаторыя фразеалагічныя адзінкі з заанімам *свіння* адлюстроўваюць рэлігійнае ўяўленне пра залежнасць лёсу чалавека ад вышэйшага розуму: *Бог не папусціць, свіння не з’есць*. Аднак чалавек таксама добра разумее, што недарэчна цалкам перакладаць адказнасць за сваё жыццё на Бога, што трэба і самому імкнуцца разам з Богам быць гаспадаром свайго лёсу, а таму ва ўстойлівых моўных формах беларусаў гучыць заклік да актыўнага спасціжэння жыцця: *Не хочаш, каб свінні з’елі – не валяйся на балоце; Сядзіць і глядзіць, а свінні боб валочаць; Не вінна свінка, а вінна дзірка*.

Цікавым з’яўляецца фразеалагізм *сеяць у свінячыя галасы*, г.зн. занадта рана або позна. Эквівалентная руская фразема *кричат в свиной голос* у слоўніку У. Даля тлумачыцца тым, што свінні, якіх адпускаюць у поле без пастуха, бягуць дадому занадта позна, нярэдка ўжо ўначы, з рохканнем і ровам, і падымаюць рохканне да раніцы [5, с. 150].

Вобраз свінні ў снах успрымаецца неадназначна: адзін і той жа вобраз (напрыклад, свінні з парасятамі) можа абазначаць як станоўчае (даход, знаходку, выйгрыш), так і адмоўнае (нябожчыка). Беларускі народны соннік акцэнтуюе ўвагу на колеры свінні: бачыць белую ці чорную свінню ў сне азначае смерць [2, с. 102]. Чорная свіння, як азначае польскі даследчык У. Капаліньскі, з’яўляецца ўвасабленнем д’ябла [10, с. 102].

Выклікае пытанне матывацыя выразу *смяецца, як свінячонае парася*. Гіпатэтычна можна меркаваць, што дадзены выраз мае адносіны да традыцыі беларусаў гатаваць на Каляды запечанае парася. Пасля запякання ў печы скура на пысе парасяці сцягваецца, праз што ствараецца ілюзія, што парася ўсміхаецца.

Такім чынам, аналіз беларускіх фразеалагізмаў з кампанентам *свіння* і адпаведнага культурнага матэрыялу дазваляе зрабіць выснову, што вобраз свінні ў беларускай фразеалогіі неадназначны. Пераважна праз яго перадаюцца негатыўныя рысы чалавека: неахайнасць, нахабства, подласць, невуцтва, неразборлівасць у жыцці, неадпаведнасць паводзінаў і ўнутранай культуры асобы яе сацыяльнаму становішчу. У той жа час вобраз свінні суадносіцца з матэрыяльным багаццем, плоднасцю, даходам, блізкасцю паміж людзьмі.

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч [і інш.]. – Мінск, 2006.
2. Беларускі народны соннік / уклад. і прадм. У. Васілевіча. – Мінск, 1995.
3. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы // склад. Ф. Янкоўскі. – Мінск, 1992.
4. Валодзіна, Т. Вобразы свойскіх жывёл у фразеалогіі і павер'ях беларусаў / Т. Валодзіна // Роднае слова. – 2003. – № 4. – С. 82–85.
5. Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. Даль. – Минск, 1980. – Т. 4.
6. Ліцвінка, В. Д. Слова міма не ляціць: Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / В. Д. Ліцвінка, Л. А. Царанкоў. – Мінск, 1985.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – М., 1977–1982. – Т. 5.
8. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер. – М., 1987. – Т. 3.
9. Янкоўскі, Ф. Дыялектны слоўнік: вып. II. / Ф. Янкоўскі. – Мінск, 1960.
10. *Kopaliński, W. Słownik symboli / W Kopaliński.* – Warszawa, 1990.

3. І. Бадзевіч

СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫЯ ВАРЫЯНТЫ АД'ЕКТЫВАЎ У МОВЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА

Літаратурная творчасць Якуба Коласа адыграла важную ролю ў развіцці сучаснай беларускай літаратурнай мовы і станаўленні яе норм. Як вядома, Якуб Колас прыйшоў у літаратуру ў пачатку ХХ ст. і працаваў у ёй на працягу даволі значнага перыяду. Вынік гэтага – адлюстраванне ў мове яго твораў тых працэсаў, што ўласцівыя мове – жывой гістарычнай з'яве, якая знаходзіцца ў пастаянным развіцці. У мове твораў Якуба Коласа адзначаецца варыянтнасць на розных моўных узроўнях – лексічным, марфалагічным, словаўтваральным, сінтаксічным – што з'яўляецца не толькі вынікам няўстойлівасці моўных норм, але і праяўленнем “натуральнага стану мовы як канкрэтна-гістарычнай з'явы, адным з унутраных праяўленняў літаратурнай мовы, што ў сваю чаргу, дазваляе выкарыстаць варыянтныя формы ў якасці аднаго са сродкаў стылістычнага ўзбагачэння мастацкага маўлення” (Горбачевіч К.С. Вариантность слова и языковая норма. – Л., 1978, с. 9).

Да словаўтваральных варыянтаў адносяцца словы, якія супадаюць па значэнні і тоесныя па каранёвай марфеме, але аформленыя рознымі афіксамі. Два ці больш варыянты, утвораныя ад аднаго базавага